

Ștefan STAREȚU*

**EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST ȘI FEUDALISMUL
SÂRBESC ÎNTRE SECOLELE AL XII – XV-LEA**

***Central and South-Eastern Europe and Serbian
feudalism between the 12th and 15th centuries***

Abstract: *This paper presents a brief analysis of the situation in central and South-eastern Europe during the 12th to the 15th centuries, to understand the mechanisms of the political, religious and social movements' dynamics at that time. Thus, starting mostly from the 12th century, the territory of Eastern Europe was marked by the break between Orthodoxy and Catholicism and by the power relations that resulted from it. Hungarian and Serbian elites were in the middle of these realities. From the time when Stefan Nemanja became the leader of Serbia in 1166, to the fall of the Serbian Despotate in 1459, Serbia's importance in supporting Orthodoxy in Central Europe and especially in Hungary was overwhelming. Stefan Nemanja was the most important personality in the history of Orthodoxy in the first part of this historical period, and the Brankovich family continued organically the nemanid medieval Serbia's historic prestige, even after its total fall under the Turks, with influences in the Romanian area too. On the other hand, Hungary after the Arpadian extinction basically was in dispute with Orthodox families from Russia, Serbia and Cumania or Bulgarian-Wallachia and with Western families. Sigismund of Luxemburg and Stefan Lazarevich' s roles were essential during this period.*

Keywords: *Europe, Serbia, Stefan Nemanja, Sigismund of Luxemburg, Stefan Lazarevich.*

* Ph.D. Candidate, University of Bucharest, Faculty of History, Bucharest, Romania;
e-mail: istaretu@yahoo.com

Date submitted: 09 March 2016

Revised version submitted: 03 May 2016

Accepted: 07 July 2016

* * *

Introducere

Serbia medievală s-a aflat la intersecția lumii slavo-bulgare, lumii bizantine și lumii italice. Aceasta a făcut ca în Serbia să coexiste spiritualitatea și practicile cavaleresti occidentale împreună cu cele bizantine. Conflictul dintre Bizanț și lumea occidentală a prins Serbia în fermentația consolidării statale, momente titanice ce se leagă de un fenomen încă puțin studiat aflat în relație cu marile mișcări ale elitelor în vremurile de organizare a statelor.

Ștefan Nemanja succede în Raška și Diocleea unor suverani aflați între Orient și Occident, din dinastia Vojislavljević¹. Acești dinasți, cum ar fi arhonte Petru, prezent pe o pecete descoperită de curând, tatăl probabil al Sfântului Jovan Vladimir, au avut un rol important în toate mișcările politice din zonă. Jovan Vladimir a constituit un arhetip al sfințeniei în Balcani, fiind vorba de un mucenic regal ce a putut parcă prevedea viitorul unui popor nobil destinat totuși unui sacrificiu asumat.

Plecarea lui Ștefan Nemanja la Raška, unde a fost rebotezat ortodox, după ce fusese la vârsta copilăriei botezat latin de părinții săi în Diocleea, lupta dintre succesorii lui Simeon Nemanja, Ștefan și Vukan, precum și ezitățile lui Ștefan Prvovenčani anticipează relațiile strânse dintre Serbia și Sfântul Scaun în vremea lui Ștefan Milutin. Însă Ștefan Dušan zdruncină din temelii această situație, el fiind primul monarh care introduce autocrația în sens pur în societatea sârba medievală. Încoronându-se în ziua de *Înviere* ca împărat, el dă pentru prima dată în istoria lumii ortodoxe un aspect monumental, combativ, relației ostile dintre catolici și ortodocși. În *Zakonik*-ul său, Dušan reușește să transforme în norme constituționale relația canonică strictă ce exista între ortodoxie și catolicism în precedenții 200 de ani. Necesitatea rebotezării pentru catolici, canonică, a însemnat o zdruncinare a relațiilor diplomatice cu Ungaria, ceea ce a dus la marile campanii angevine împotriva Serbiei. Elementele ce țin de orientarea ortodoxă ce au fost implicate în descălecatul Moldovei sunt legate de reacțiunea lui Dušan.

1. Europa de Sud-Est și feudalismul sârbesc înaintea lui Sigismund de Luxemburg

Începând mai ales din secolul al XII-lea spațiul Europei Răsăritene a fost marcat de ruptura catolicismului de ortodoxie și de raporturile de putere care au rezultat în urma acesteia. Elitele ungare și sârbe au fost în miezul acestor realități. De la vremea în care Ștefan Nemanja a luat

¹ Cirkovic 1992: 7-15.

conducerea Serbiei în 1166², și până la căderea Despotatului Sârb în 1459³, importanța Serbiei în susținerea ortodoxiei în Europa Centrală și mai ales în Ungaria a fost covârșitoare⁴. Ștefan Nemanja a fost cea mai importantă personalitate a istorie ortodoxiei în prima parte a acestei perioade istorice, iar Brankovicii⁵ continuă organic prestigiul istoric al Serbiei medievale nemanide, chiar după căderea totală a acesteia sub turci.

Ștefan Nemanja s-a născut la Ribnica, conform surselor istorice în 1113, în principatul Zeta, probabil ca un nepot al Jupanului Uroș, tatăl său fiind Zavida. El a ajuns jupan de Ibar, Toplica, Rasina și Reke. În 1163, Manuel Comnenul l-a instalat pe Tihomir ca jupan de Raška în locul lui Desa. Nemanja s-a întâlnit cu Manuel la Niš în 1162, care i-a confirmat și regiunea Dubočica. În 1164, în Srem, regiune din nordul Serbiei, armata lui Nemanja a luptat aliată cu armata bizantină împotriva Regatului Ungar. Este prima legătură dintre Serbia și Srem. Tihomir, Miroslav și Stracimir, frații lui Nemanja, au încercat să îl încarcereze pe acesta, iar după ce acest lucru a eșuat, au realizat o alianță cu Bizanțul împotriva sa. Între 1166 și 1168, Nemanja s-a răsculat împotriva fraților săi mai mari. A avut loc un război civil, în urma căruia s-a realizat centralizarea statului sârb. Cea mai importantă bătălie din acest război s-a purtat la Pantino, în urma căreia Tihomir este înfrânt. Din acest moment Nemanja începe să se intituleze mare Jupan și se comportă ca un monarh independent. În 1171, Nemanja se aliază cu Veneția pentru interese comune referitoare la orașul Kotor, iar în 1172, relațiile dintre Nemanja și Manuel Comnenul se normalizează. Nemanja merge apoi la Constantinopol, unde face parte o vreme din curtea imperială bizantină. În această perioadă a sa „bizantină”, Nemanja realizează câteva campanii antibogumile. Cel mai important adversar bogumil al său a fost Kulin, banul Bosniei. După ce Manuel Comnenul moare în 1180⁶, în 1183 Ștefan Nemanja face o alianță cu Bela al III-lea, cel botezat Alexios la curtea bizantină și numit moștenitor bizantin, și îl atacă pe Andronic Comnenul⁷. Alexios Branas și Andronic Lapardas au condus forțele bizantine, iar banul Kulin a fost aliat cu coaliția sârbo-maghiară. În 1188, Nemanja a trimis soli la Frederic Barbarossa, la Nürnberg, iar în 1191, Isaac Comnenul a atacat pe Ștefan Nemanja, pentru legăturile cu Imperiul Romano-Germanic și în 1191, o armată bizantină puternică condusă chiar de împărat a zdrobit oștile sârbești. Tot în acest an, Ștefan Prvovenčani s-a căsătorit cu fiica împăratului bizantin, Eudoxia, și Sava, fratele lui Nemanja, s-a călugărit în Muntele Athos. Alexios al III-lea

² Ivković 2013: 143.

³ Tubić 2006: 232–242.

⁴ Pop 2011: 292.

⁵ Zabolotnaia 2010: 115-122.

⁶ Runciman 2012: 138-140.

⁷ Ivković 2013: 56.

Comnenul ajunge împărat în 1195, fiind cumnatul lui Ștefan Nemanja. În 1196, Ștefan Nemanja se călugărește la Muntele Athos, și va ctitori Hilandarul, ca simbol ortodox al Serbiei și dinastiei Nemanizilor. După moartea sa în 1199, va fi canonizat de Biserica Sârbă în perioada imediat următoare, ca *Sfântul Simeon Izvorătorul de Mir*. Acesta este momentul de început al constituirii *dinastiei sfinte sârbe*. Succesorul său este Ștefan Prvovenčani⁸, care a domnit între 1196-1228⁹, și a fost primul rege al Serbiei începând din 1217 până la moartea sa în 1228. Domnia sa a fost foarte importantă pe toate planurile. Între 1202 și 1203 a fost în război cu fratele său Vukan, susținut de regele ungar Emeric¹⁰. În 1205, Sava se reîntoarce în Serbia, unde devine arhiepiscop. Acest lucru consolidează domnia lui Ștefan. Sava primește autocefalia de la Bizanț în 1219, și în Serbia se instituie *Nomocanonul* său, fapt foarte important în organizarea întregului spațiu ortodox sud-est-european. Ulterior, istoria Serbiei este marcată de domniile lui Ștefan Radoslav (1228-1233), Ștefan Vladislav (1233-1243), Ștefan Uroș (1243-1276), Ștefan Dragutin (1276-1316), Milutin (1282-1321) și Dečanski (1322-1331). Ștefan Dragutin va deveni rege al Sremului (Syrmia) între 1282-1316, fiind succedat de fiul său Ștefan Vladislav, care a pretins și tronul ungar în baza unei succesiuni feminine, dar care apoi l-a susținut puternic pe Carol Robert de Anjou. Mama lui Ștefan Vladislav a fost Ecaterina a Ungariei, fiica lui Ștefan al V-lea, regele maghiar care a încercat ultima mare rupere de papalitate a Ungariei și apropiere de ortodoxie, care a fost făcută de vreun rege arpadian, și care a avut o soție cumană. O soră a Ecaterinei, Ana, s-a căsătorit cu Andronic Paleolog, împăratul bizantin¹¹. În timpul lui Ștefan Dušan (1331-1355), Serbia a devenit purtătoare a titlului imperial, în formula de *Imperiu al sârbilor și grecilor*, începând din 1346. În 1349, se promulgă codul lui Dušan, care avea părți de legislație separate pentru vechile teritorii sârbești și cele bizantine. Va fi succedat de Ștefan Uroș V(1355-1371), care a fost căsătorit cu fiica lui Nicolae Alexandru de la Curtea de Argeș. Urmează după lupte de succesiune Lazăr Hrebeljanović (1371-1389), și apoi Ștefan Lazarević. Se poate vedea o puternică continuitate dinastică, domnii lungi, și consolidarea prin canonizări a ideii *dinastiei sfinte*, cu foarte mare importanță ulterioară. După perioada Lazarević, urmează cea a lui Branković. Fiul lui Vuk Branković, Gheorghe (1427-1456), va ajunge despot prin înrudirea sa cu sora lui Ștefan Lazarević. De asemenea, familia avea rădăcini nemanide. Relațiile sale cu Ungaria au fost dintre cele mai intense, iar atitudinea sa împotriva *Unirii Florentine*¹² a fost esențială pentru

⁸ Bojovic 1995: 68-69.

⁹ Bojovic 1995: 73-75.

¹⁰ Jirecek 1911: 289.

¹¹ McDaniel 1982-1983: 43-50.

¹² Mureșan 2004: 337-374.

salvarea continuității ortodoxiei în această zonă. Urmează Lazăr Branković, fiu al lui Vuk (1456-1458), purtând un nume ce îl evoca pe Lazăr, și apoi fratele mai mic al lui Lazăr Branković, Ștefan (1458-1459). Apoi urmează Ștefan Tomašević, pentru o scurtă perioadă din 1459, ca următorul despot de Srem, instituit de Matia Corvin să fie Vuk Grgurević (1471-1485), după care urmează George (1486-1496), călugărit Maxim, și fratele său Jovan Branković (1496-1502).

În secolele XIV-XV, nobilimea sârbă crește în putere și consolidează aristocrația. Statul a fost condus de familii numeroase, cu moșii mari, ce reușesc să zidească castele la același nivel cu cel european. Are loc o înflorire a artei bizantine. Nobilii își construiesc capele de curte, care sunt pictate în cel mai înalt stil bizantin paleolog. Încet are loc abandonarea unui stil arhitectonic de tradiție apuseană, iar sârbii își pot permite construirea unor biserici mari în stil bizantin, cum e de pildă Gračanica, ctitorită de regele Ștefan Milutin în 1321¹³. Această nobilime consolidează atmosfera teologiei ortodoxe în societatea sârbă. Și rezistă cu succes tentativelor catolicismului venite dinspre Ungaria sau Dalmația. În raport cu vecinii, are loc o consolidare a poziției internaționale, iar statele din jur sunt înfrânte în bătălii cum ar fi cea de la Velbužd, în urma căreia Serbia preia în zonă poziția internațională a Bulgariei.

Serbia a reprezentat unul din singurele state ortodoxe organizate pe o structură feudală similară celei din Occident. Prin urmare, interacțiunea dintre feudalismul sârb și cel maghiar de pildă ori german a fost mult mai dezvoltată, pentru că exista o compatibilitate de mentalități sociale, în special în domeniul legat de identitatea nobiliară și raportul dintre dinastie, regalitate și ortodoxie.

Pe de altă parte în Ungaria, pe fondul dezagregării dinastiei arpadiene, apar puternice lupte pentru succesiune. Carol Robert de Anjou era singurul fiu al lui Carol Martel, prinț de Salerno, și al Klementiei de Habsburg. Acest Carol Martel era fiul lui Carol al II-lea de Neapole și al Mariei, fiica aceluiași Ștefan al V-lea menționat mai sus, prin sora căreia și Ștefan Vladislav de Srem pretindea tronul regal ungar. Maria a revendicat tronul Regatului Ungar în 1290, după moartea lui Ladislav al IV-lea al Ungariei. Cu toate acestea, a fost ales rege Andrei al III-lea. În 1292, Maria a transferat drepturile de succesiune soțului său. Este perioada când și Ștefan Vladislav își afirmă dreptul de succesiune. Ca o curiozitate, Ștefan Vladislav era căsătorit cu sora mai mare a Mariei, deci prin femeii ar fi fost mai îndreptățit la succesiune. Atât Ștefan al V-lea, cât și soția sa cumană au fost ortodocși. Cu toate acestea, Carol Robert de Anjou sprijinit de Occident și catolicism, dar și de neamul Capețian, a reușit să se impună. În plus papa Bonifaciu al VIII-lea l-a exclus de la succesiunea Neapolelui, prin

¹³ Manastir Gračanica 2011: 6.

confirmarea unei decizii din 27 februarie 1296, fapt care a avut ca efect intensificarea orientării sale spre Ungaria. George Šubić a venit în Neapole în 1300, ca reprezentant al nobilii maghiare din sudul regatului, parte a unei familii ilustre înrudite cu Nemanizii. El i-a oferit lui Carol Robert tronul. Andrei al III-lea murind în 1301, Carol a putut fi încoronat la Esztergom¹⁴. Carol Robert de Anjou a avut de înfrânt opoziția feudalilor postarpadieni, din familiile Csák, Aba, Kőszegi și Kan. De abia, când un alt pretendent, Wenceslaus, a părăsit țara, în 1305, Carol Robert a putut obține controlul cvasitotal. Însă numai în 1308 a fost ales rege al Ungariei, iar în 1310 a primit coroana sfântă a regatului. Din 1308 până în 1322, are loc războiul civil, în care regele va înfrânge opoziția tuturor marilor feudali ungari, centralizând statul. Numai în 1323, într-un document, Carol Robert afirmă că a preluat controlul asupra întregului său regat. În 1326, înființează ordinul Sf. Gheorghe, ordin personal regal. De asemenea, aceasta e perioada de lupte cu Basarab. Între 1330 și 1334, atacă Ungrovlahia și Serbia, și de asemenea are o politică expansionistă în Boemia și Polonia. În 1340, Ștefan Dušan ocupă Sremul și Belgradul, pe care regele Carol Robert le pierde, iar în 1342, tronul este preluat de Ludovic de Anjou¹⁵. Între 1345 și 1350 acesta încearcă și revendicarea tronului de la Neapole. În perioada cuprinsă între 1350 și 1359, Ludovic de Anjou aliat cu Cazimir luptă cu principii ruși și lituanieni pentru anexarea Regatului de Halici-Volinia. Este perioada când se cristalizează și Moldova. Pe 13 septembrie 1351, un legat papal îl îndeamnă pe Ludovic de Anjou să pornească război împotriva lui Dušan, care aplicând canoanele ortodoxe cerea rebotezarea catolicilor din regatul său pentru a primi ortodoxia. În 1352, Ludovic participă la asediul orașului rus Belz, apogeul campaniei sale rusești, iar în 1353, se căsătorește cu Elisabeta Kotromanić, prințesă sârbă a Bosniei și în 1354, are loc o expediție împotriva Hoardei de Aur și împotriva Serbiei lui Dušan. Începe implicarea nobilimii maramureșene la est de Carpați. În 1356, Ludovic invadează teritoriile dalmatice ale Veneției. Între 1358 și 1370, principala preocupare politică a Ungariei a fost destructurarea Serbiei lui Dušan și a aliaților ei, între care Ungrovlahia, precum și lupta cu formațiuni rusești din estul Carpaților, fenomen ce va duce la conturarea Moldovei ca stat sub un principe maramureșean. În 1365, au loc expediții puternice împotriva Țaratului de Vidin, dar Vladislav Vlaicu reușește anexarea sa salvând ortodocșii de acolo de la convertirea catolică. Ludovic recunoaște ducatele de Amlaș și Făgăraș lui Vladislav Vlaicu, în 1366, dar ia și primele măsuri împotriva aristocrației românești neobediente. De asemenea, luptă cu Bogdan în Moldova, dar este înfrânt. Tot în 1366, a dat un decret de persecuție antiortodoxă în care cerea tuturor preoților și

¹⁴ Pál 2011: 128.

¹⁵ Bertényi 1989: 12.

nobililor sârbi din regat rebotezarea. Acest lucru se aplica și pentru nobilimea din Transilvania sau Maramureș, indiferent de originea sa balcanică sau rusească. În 1368, armata lui Lackfi, voievodul Transilvaniei, e înfrântă în bătălia de pe Ialomița, iar din 1370, începe o nouă etapă istorică, pentru că Ludovic devine și rege al Poloniei. Astfel, devenea practic cel mai mare stăpân monarhic din Europa. Din 1382 după Ludovic, numit și cel Mare, urmează câteva domnii efemere, sub regența Mariei d'Anjou, iar în 1387 coroana Ungariei este preluată de Sigismund de Luxemburg.

În contextul celor de mai sus se mai poate menționa că Ungaria după stingerea Arpadienilor practic a fost în dispută între familiile ortodoxe din Rusia, Serbia ori Cumania sau Bulgaro-Vlahia și între familiile occidentale. Este evident că dacă privim un arbore genealogic al Arpadienilor, cele mai multe înrudiri sunt cu dinastia ortodoxă. Spre exemplu, Emeric, regele ungar, care a murit în 1031, a fost căsătorit cu Arghira, fiica lui Roman, împăratul Bizanțului, Andrei I a fost căsătorit cu Anastasia, fiica lui Iaroslav cel Înțelept, Ladislau a fost socrul atât al lui Vladimir de Volinia, cât și al lui Ioan al II-lea al Bizanțului, Maria, sora lui Ladislau, a fost căsătorită cu Andronic Ducas, împărat bizantin, iar Ladislau Pleșuvul a fost căsătorit cu fiica lui Vladimir de Kiev, Premislavna. Aici se pot vedea căi de revendicare reciprocă a tronului între Kiev, Halici și Ungaria cu consecințe până în secolul al XVI-lea și care arată că Ungaria aparținea geopolitic spațiului de veche influență a Rusiei Kievene, iar zone precum Cumania sau Halici erau zone de întâlnire a două realități strâns unite, într-un mod similar cu vechile conexiuni dintre Serbia și Ungaria¹⁶. Colomon, rege arpadian, s-a căsătorit cu Eufimia de Kiev, Ștefan al II-lea a fost un rege ce se presupune că era ortodox, iar o fiică de a lui s-a căsătorit cu Vladimir, cneaz de Halici. O rudă a sa, Conrad Boris, va revendica de la Kiev tronul ungar, implicând caracterul ortodox al țării, și va fi căsătorit cu Ana, fiica împăratului Constantin Ducas. Boris Conrad a avut urmași pe Constantinos Calamanos (Coloman) și Ștefan, prinți bizantini de Cilicia în Asia Mica. Almos a fost căsătorit cu Predslava de Kiev, Bela al II-lea cu Elena a Serbiei, fiul lor Geza al II-lea cu Eufrosina de Kiev, Ștefan al III-lea cu o prințesă necunoscută dar sigur rurikidă din Kiev, Bela al III-lea cu Maria de Bizanț, care are fiică pe Margareta, soția lui Isaac Anghelos. Fiul lui Andrei al II-lea, Bela al IV-lea a fost căsătorit cu Maria Laskaris, fiica împăratului ortodox de Niceea. Fiica lui Bela, Ana s-a căsătorit cu Rostislav de Cernigov, rurikid, și o soră a sa, Constanția, cu Leo de Halici, fondatorul Liiovului. Fiul său, Ștefan al V-lea, a fost căsătorit cu o cumană ortodoxă, și a avut două fete căsătorite una, Catalina, cu Ștefan Dragutin, și alta, Elisabeta, cu Ștefan Milutin. Un Andrei, prinț arpadian, a fost rege de Halici și a fost căsătorit cu Maria, fiica lui Mstislav de Novgorod, și fiica sa cu

¹⁶ Vezi: <http://genealogy.euweb.cz/arpad/arpad1.html>.

Moise de Daro, prinț cuman, palatin al Ungariei. Geza, prinț arpadian, s-a mutat în Bizanț și a avut urmași în nobilimea ortodoxă bizantină. Ștefan al IV-lea s-a căsătorit cu Maria Comnena.

Aici trebuie făcute observațiile că toate prințesele kievene amintite aveau sânge bizantin, și înrudirile atestă funcționarea monarhiei arpadiene timpurii ca o parte a spațiului rus kievean, într-un mod similar în care funcționa și Cumania, cu o puternică tendință de rusificare. Consecințele vor fi fondarea Moldovei cu o puternică populație autohtonă maghiară și cumană, Moldova care va deveni cel mai puternic și persistent depozitar al tradițiilor politice haliciene după prefacerile polono-lituaniene.

Altă observație este că majoritatea acestor regi au fost ortodocși, deși sunt dispute intense în acest sens, dar numărul mai mare de biserici ortodoxe în Ungaria în perioada aceasta și caracterul ortodox al coroanei sfinte ungare sunt dovezi. Știind asemenea elemente genealogice, Sigismund putea să își creeze o imagine în care rolul succesiunii ortodoxe, înțeleasă întâi în sens rus, prin raportare la nord-estul țării, zona ce l-a susținut, și apoi prin descoperirea conexiunilor sârbe, să fi dus la evoluțiile politice ulterioare cunoscute. Însăși vederea coroanei ungare, primită cu mult timp înainte de la Constantinopol, a avut și această consecință, coroana având un simbolism pur ortodox¹⁷.

După asemenea înrudiri, este evident că prinții sârbi sau rurikizi cum este clar că aveau ascendență unii boieri maramureșeni, poate și Bogdan, ori prinții de origine vlaho-cumană ca Basarab, au putut revendica tronul. Însă, după stingerea dinastiei arpadiene, Ungaria intră într-un proces complex de succesiune și luptă între Orient și Occident pentru coroana ungară, și pentru deciderea religiei țării și a nobilimii. Toate luptele cu ortodocșii din Ungaria, susținuți puternic de Serbia și de Halici mai ales în partea sa est-carpatică ce va deveni Moldova prin tulburările de aici de sub Drăgoșești și apoi chemarea lui Bogdan, sunt în acest sens. Războiul pentru Sigismund împotriva angevinilor e realizat de urmașii partidei ortodoxe formate într-o Ungarie arpadiană evident ortodoxă, luând în calcul înrudirile amintite, iar triumful său determină acțiuni religioase clare, între care tentativa de impunere a ortodoxiei în Europa și convertirea personală la ortodoxie, cum se arată în viața Sf. Nicodim de la Tismana, datorată mai ales întâlnirii cu acesta și Lazarević, și implicațiile simbolice și teologice ale apartenenței lor la familia dinastică sfântă sârbă, sunt cele mai importante, după care politica sa estică prorusă în Lituania urmează logic.

Zona nord-estică a Ungariei a fost probabil târziu anexată de la Rusia Kieveană, iar zona de est a Ungariei, cu Transilvania și Cumania, ambele de influențe vechi ruso-kiievne, trecând printr-o disputare pecenego-ruso-ungară, și mai târziu, astfel că originile unei ortodoxii și

¹⁷ Toth & Szelenyi 2000: 18-22.

unei nobilimi în această zonă pot fi legate de stăpânirea rusă kieveană la Dunăre, și interacțiunea acestei stăpâniri cu bulgaro-vlahii și neamuri turanice. Secuii sunt printre cei mai importanți reprezentanți ai extinderii Ungariei în zonă, iar Maramureșul, Moldova, Ungrovlahia ori părți din Transilvania se vor structura prin stăpâniri nobiliare de origini diverse, ungare, extinse spre est, ruse, sau sârbo-valahe. Secuii sunt probabil reprezentanți ai unor ramuri ai vechilor familii aristocratice ungare, porniți într-un demers cruciat încă neclar ce coincide sau succede repede extinderea Ungariei în est și diferențierea sa de Rusia și Cumania, precum și orientarea sa spre spațiul iliric, prin interacțiuni cu sârbii, bosniacii și având ca direcție minimalizarea și preluarea Croației, direcție care va continua până în secolul al XVI-lea.

În contextual unor mențiuni de mai sus se mai poate preciza că presiuni de convertire a sârbilor la catolicism s-au făcut de foarte mult timp. Bela al IV-lea scrie papei la 1238 să-i trimită un episcop să îi treacă pe sârbi la ritul latin¹⁸. La sinodul de la Pozsony din 1310 se spunea ca să se împiedice căsătoria tinerelor nobile catolice mai ales cu ortodocșii sârbi și ruteni, cele mai puternice nobilimi ortodoxe din regat. Valahii intră la sârbi. În 1366, în eparhia Lipovei și Caransebeșului preoții și credincioșii sârbi au fost expulzați. Sârbii din Lipova s-au răsculat în același an. Iakov de Marki a atacat în 1435-1436 estul Ungariei cu scopul de a agresa populația ortodoxă. În paralel, se duce o luptă împotriva valahilor schismatici, aflați în cadrul aceleiași națiuni medievale cu sârbii¹⁹. Politica antiortodoxă este purtată de regalitate împotriva nobilimii sârbe și împotriva rudelor lor din nobilimea maghiară, mediu ortodox sau filo-ortodox care submina autoritatea dinastiilor occidentale, în speță a celei angevine, venite aici. A se vedea că scopul dietei de la Poszony era de a sancționa însăși căsătoria lui Ladislau Kan cu fiica lui Ștefan Uroș, nobil care prin aceasta era considerat apt a prelua tronul ungar și a converti țara la ortodoxie.

2. Sigismund de Luxemburg și contactul cu feudalismul sârbesc

Sigismund de Luxemburg s-a născut pe 14 februarie 1368. Era fiul împăratului Carol al IV-lea și al Elisabetei de Pomerania, fiica lui Cazimir al Poloniei. Ludovic de Anjou l-a logodit cu Maria, fiica sa mai mică. Din 1378, Sigismund a devenit Markgraf de Brandenburg. În 1381 Sigismund a fost trimis la Cracovia, unde s-a alăturat fratelui său mai mare Wenceslaus, iar în 1385, la Zvolen, Sigismund s-a căsătorit cu Maria de Anjou, devenind *de facto* rege al Ungariei, după moartea lui Ludovic. Cu toate că Ladislau de Neapole a fost proclamat domn de către nobilii din sudul Ungariei, intenția

¹⁸ Cerovic 2005: 10.

¹⁹ Pop 2011: 308.

acestui nu a avut efect. Din 1387 Sigismund este rege al Ungariei și al Croației. În 1396, Sigismund a condus cruciada care se va finaliza cu lupta de la Nicopole. Avea ca aliați pe Ioan de Burgundia și mulți cavaleri din Occident bine cunoscuți. Cruciada a fost un eșec. În 1404 a introdus *Placetum regium*, o lege prin care bulele papale nu mai aveau autoritate în Ungaria²⁰. Din 1411 este și rege al Germaniei, iar în 1419, încep războaiele husite, în care va fi implicat intens. Tot în 1419, Sigismund de Luxemburg ajunge rege și al Boemiei. Sigismund a fost trădat de Frederic de Hohenzollern în problema husiților, în 1424, iar în 1435, Sigismund îl trimite pe Frujin, fiu al lui Ivan Șişman și al Draganei, fiica lui Lazăr al Serbiei, într-o solie la albanezii ce se implicaseră într-o puternică campanie antiotomană. Complexitatea acțiunilor lui Sigismund de Luxemburg în Occident este evidentă, din 1433 până la moartea sa din 1437 fiind și împărat romano-germanic. Konstanz-ul și Baselul sunt acțiuni ale catolicismului pe care Sigismund încearcă să le modeleze conform intereselor și gândirii sale.

Sigismund de Luxemburg a vizitat Constantinopolul pentru prima dată în 1396, venind pe mare, după înfrângerea de la Nicopole²¹. Manuel al II-lea își pusese încrederea în Dimitrie Cydones și în ideea sa de a nu se ralia unei idei de cruciadă ortodoxă condusă de statele din Balcani, care eșuaseră la Kossovopolije și Nicopole. Anterior, Ludovic de Anjou persecutase ortodoxia în Balcani, refuzând însă să plece în cruciadă, pentru a își justifica astfel campaniile contra sârbilor, bulgarilor și românilor. Majoritatea țărilor din Balcani pentru a se opune agresiunii ungare au avut înțelegeri cu emirul Murad²². Prin incoerența acțiunilor sale, Ludovic de Anjou a încurajat decisiv expansiunea otomană, iar domnia sa a fost un lung șir de speranțe eșuate pentru mișcarea cruciată. Cronicarul venețian Giangiacomo Caroldo a notat că neînțelegerea dintre regele ungar și împăratul de la Constantinopol au dus la creșterea puterii turcești din Europa. În acest timp Peninsula Balcanică era expusă implacabilei expansiuni otomane. Împăratul Ioan Cantacuzino a fost un aprig critic al tendințelor prozelitist-catolice ale lui Ludovic de Anjou. Pentru Europa Occidentală, ortodocșii din Balcani aveau o imagine de popoare cărora nu trebuie să le fie acordată încredere. În același timp împăratul Carol al IV-lea, tatăl lui Sigismund a întemeiat mănăstirea benedictină Emaus din Cehia, unde se realiza serviciul religios în rit religios sârb (benedictinii de acolo erau din Croația). De asemenea Carol al IV-lea, predecesorul lui Sigismund, a avut o anumită strategie de uniaticism slavon și față de Rusia și Lituania, această politică fiind continuată și de Sigismund prin alianța cu teutonii. Totodată, Carol al IV-lea încerca să îl facă pe Ștefan Dušan să se

²⁰ Čapka 2010: 501–502.

²¹ Papacostea 1991: 3-21.

²² Guran 2001: 53-62.

unească cu Roma promițându-i că va încerca să îl facă pe papă să recunoască limba slavonă ca limbă legitimă. Această familiaritate a lui Sigismund de Luxemburg cu lumea slavă din spațiul sârbesc și ceh moștenită de la tatăl său îl va conduce către o orientare puternică și de mare apropiere către slavi. Lumea slavă avea un prestigiu ridicat în Europa medievală. Mari familii regale fuseseră date de slavi. Cu toate acestea, trebuie precizat că țările balcanice, Serbia, Muntenia, Moldova, Bulgaria, erau percepute nu ca țări slave, ci ca țări legate de moștenirea bizantină. Țarul Lazăr al Serbiei susținând niște nobili maghiari adversari ai lui Sigismund, familia Horvati, a dus la intervenția sa împotriva Serbiei, intervenție inoportună deoarece a dus la înfrângerea de la Kossovopolije și la prinderea Serbiei într-un război pe două fronturi. Apoi Sigismund a intervenit împotriva lui Ștefan Lazarević, pentru a recupera regiunea Macsva, care astfel a trebuit să apeleze la ajutor otoman²³. Între 1390 și 1392, Baiazid a reușit să și-i facă vasali pe toți despoții sârbi, Vuk Branković, Ștefan Lazarević, Marko Kraljević, și Constantin Dragaș (socrul împăratului Manuel al II-lea²⁴). Există și o coincidență cronologică dintre campaniile lui Sigismund în Serbia între 1390 și 1392 și încoronarea lui Manuel al II-lea cu ocazia căsătoriei sale cu Elena Dragaș²⁵. Deja în acea perioadă unii prinți sârbi încercau contacte cu Sigismund. Frații regelui sârb Marko Kraljević se refugiaseră în Ungaria, unde primesc domenii mari, cum ar fi Zarandul. Toți aceștia trei, Dragaș, Lazarević și Kraljević, au rămas partizani ai cauzei ortodoxe. S-a vorbit și de o alianță între Manuel Paleologul și Dragaș, ceea ce e normal.

În aceeași perioadă Mircea cel Bătrân se aliază lui Manuel, legătură mai veche care exista prin participarea lui Mircea la Kossovopolije. Biserica Sârbă și cea Bizantină au tensiuni tot în această perioadă. Țarul Lazăr a înlocuit pe patriarhul Efrem impus de Constantinopol în 1375 cu Spiridon și apoi cu Danilo al III-lea. Aceste tensiuni coincid cu ruperea Serbiei de Ungaria și au ca efect înlăturarea temporară a jurisdicției sârbe din Transilvania și înlocuirea sa cu cea a Munteniei supusă Bizanțului. Patriarhul Antonie al IV-lea de Constantinopol, adversarul episcopului moldovean Iosif I, hirotonit probabil cu acordul lui Lazarević de unul din episcopii săi, și un dușman al Bisericii Sârbe ceea ce explică și atitudinea față de moldoveni, încearcă reducerea autonomiei sârbe în Athos și ia diferite măsuri destabilizatoare pentru sârbi. Chiar în perioada maximului conflict dintre Ștefan Lazarević și Constantinopol, Sigismund trimite la Constantinopol pe Drag, ca o formă de a îl legitima împotriva domnitorilor Bogdănești supuși jurisdicției ecleziiale sârbe. Acesta va fonda Stavropighia de la Peri, supusă Constantinopolului, anulând jurisdicția sârbă asupra

²³ Stanojevic 1896: 409-472.

²⁴ Minea 1919: 11-13, 45-47

²⁵ Djuric 1996: 66-72.

Maramureșului și nordului Transilvaniei pentru a se contrapune Bisericii Sârbe din Moldova²⁶. Faptul că în documentul de consacrare a Stavropighiei de la Peri se spune că ea a fost consacrată de un episcop al locului ne arată că înainte de fondarea Stavropighiei de la Peri și a episcopatului dependent de Constantinopol, exista acolo un episcopat sârb. Nu credem că toate aceste sabotări ale Bisericii Sârbe din Ungaria, sabotări cărora li se opune Iosif I Mușat se datorează colaborării silnice dintre Ștefan Lazarević și otomani în anumite campanii militare, ci influenței bisericii bizantine pe fondul conflictului canonic dintre Daniil și Efrem, cei doi patriarhi sârbi aflați în tabere diferite, una pro-bizantină și alta sârbă autohtonistă. Acest conflict va duce la înstrăinarea Constantinopolului și apostazia de la Florența.

Sigismund a ajuns domn peste o Ungarie despre care Antonius Bonfinius spune că avea doar o treime populație catolică, restul fiind ortodocși²⁷. Probabil că jurisdicția Mitropoliei Ungrovlahiei asupra Ungariei s-a stabilit deodată cu drumul lui Drag la Constantinopol, pentru că tot atunci e restabilită și Mitropolia ortodoxă de Severin, care este și ea în dispută teritorială între unguri și vlahi.

Fascinația lui Sigismund pentru ortodoxie a dus la vizita lui Nicodim de la Tismana la Buda, unde a avut loc *ordalia*. Ideea că Nicodim a stat în Ardeal pe moșia fiilor lui Marko Kraljević de la Șiria este interesantă, dar nu avem baze documentare pentru a fi susținută. Considerațiile referitoare la conversiunea la ortodoxie a lui Sigismund puse în corelație cu afirmațiile din tratatul de la Luck despre superioritatea ritului bizantin și despre construcțiile de biserici ortodoxe în zonele supuse unei autorități sârbești (ca Zarandul), combinate cu ruptura față de papă a lui Sigismund și cu ipoteza medierii întâlnirii între Sigismund și Nicodim, de către Lazarević nu contrazic ideea înrudirii dintre Nicodim și despotul sârb.

Nicodim de la Tismana înseamnă foarte mult în acea epocă. Prin mobilitatea sa bine documentată, el ne oferă un exemplu de fel în care se menținea unitatea bisericii. Dinamica sa și relațiile de rudenie și cunoaștere cu toate marile familii nobiliare și regale din zonă ne arată un ierarh al înaltei clase nobiliare, în care trăia, și pe care încerca să o aducă sau să o țină în credință. Cel mai mare succes misionar l-a avut între nobilii unguri, despre care tradiția contemporană perioadei afirmă că o mare parte s-ar fi botezat ortodox la Tismana alături de Sigismund. Cert este că încă mult mai târziu, în secolul al XVII-lea, documente muntene spun că Tismana era atacată de unguri (nobilii unguri de pe Mureș și din Hațeg), care doreau să intre în posesia moaștelor lui Nicodim, ceea ce probabil s-a și întâmplat. Interesul nobililor unguri de a prelua moaștele Sf. Nicodim arată puterea pe

²⁶ Petrov 1998: 119-123.

²⁷ Bonfinius 1568: 751-757.

care memoria sa o avea și puternica amprentă pe care identitatea ortodoxă a unor familii din Hațeg a avut-o asupra lor sau asupra unor rude ale lor de pe Mureș, cum ar fi marea familia Gyorffy din regiunea respectivă. Nicodim este oarecum unic în zonă și în acea perioadă, și se comportă ca un mare ierarh din punct de vedere al relațiilor sale interumane, în același timp este un monah, care reușește să aducă această întreagă nobilime în proximitatea sa. Nicodim se oferă ca interlocutor pentru toată nobilimea și floarea societății din zonă de la acea vreme, oferă mediului de la Tismana toate dezbaterile și intențiile care se vehiculau, și care s-au materializat de exemplu în Ordinul Dragonului, înființat de Sigismund în 1408, în intențiile unora de la Konstanz sau Basel sau în acțiunile husiților, și le oferă fiindcă nu merge el totdeauna în acele locuri (deși se pare că a fost la Roma²⁸), ci fiindcă îi aduce pe acei oameni la Tismana. Se poate spune că în această perioadă, începutul secolului al XV-lea, Lazarević, investit prim cavaler (baron) al Ordinului Dragonului, devine persoana de bază a cruciadei în Balcani. Tot prestigiul ideii de monarh cruciat este transferat asupra lui Lazarević, care devine icoana unui nou model de luptă cu islamul, ce implică revenirea Occidentului la ortodoxie. Ștefan Lazarević primește și mari moșii în Ungaria. Faptul că între 1404 și 1410 (deci inclusiv în perioada fondării Ordinului Dragonului), Sigismund este în ruptură directă cu biserica Romei, este excomunicat și înlătură toți episcopii catolici din diecezele ungare înlocuindu-i cu administratori laici, ceea ce coincide cu momentul apariției legendei despre conversiunea lui Sigismund la ortodoxie, cel puțin simbolic, și cu maxima influență a lui Lazarević, ni se pare a nu scoate din posibilități ideea realității acestui eveniment istoric. Influența stimei pentru ritul slavon al tatălui său, precum și prestigiul lui Lazarević, care e făcut cel mai mare proprietar al regatului, pentru a îi delega o parte din autoritatea asupra nobililor și atitudinea la conciliul de la Konstanz, întărește ideea apropiierii de ortodoxie a lui Sigismund, în anumite perioade ale vieții sale.

3. Problema husită

După arestarea lui Jan Hus, la 3 noiembrie 1414, după sosirea la Konstanz, nobilimea din Boemia s-a revoltat²⁹. Încă din 1402 Jan Hus publica lucrări la Universitatea din Praga în care denunța papalitatea. În 1415, populația din Praga era să linșeze arhiepiscopul catolic, iar regele Wencenslaus inițial a părut că susține partida husiților. Husiții, în final, s-au scindat în două grupuri, *utraquistii*, care sperau într-un acord, și *taboriții*, care erau radicali. Un grup a trimis o cerere la Ghenadie Scholarios de primire în ortodoxie, și o alta a venit în Moldova (dacă nu

²⁸ Oltean 2006: 182-190.

²⁹ Krummel 1871: 53-54.

aceeași). Nobilii din Boemia, în 1415, au înlăturat din parohii preoții catolici susținători ai Romei. Martin al V-lea profită de husitism pentru a se erija în adversar ideologic al lui Sigismund. În 1416, partida puternic anticlericală a husiților trece la acțiune, respingând imaginile religioase, și alte elemente de viață sacramentală, anticipând erezia luterană. În 1420, husiții radicali înfrâng pe catolici la Sudomer³⁰. În același an, armatele adunate de Sigismund sunt înfrânte pe dealul Vitkov. Și tot în același an, la Vișegrad și Pankrac Sigismund e înfrânt. Sigismund e înfrânt din nou de taboritul Žižka la Deutschbrod în 1420. Žižka a oferit coroana Boemiei mai multor prinți Jagelloni, în frunte cu Vladislav Jagello. Sigismund Korybut a venit în Boemia, Žižka l-a recunoscut cu condiția ca el să treacă în tabăra utraquistilor, recunoscând Euharistia. Astfel, Žižka și Korybut s-au aliat împotriva sectarizantilor radicali, dar un tratat între Sigismund de Luxemburg și polonezi, la Melno în 1423, îl forțează pe Korybut să se întoarcă în Polonia. Žižka a trecut din nou la taboriții radicali și l-a înfrânt pe șeful utraquistilor la Horice. Apoi, în 1424, Žižka a trecut din nou la utraquisti, fiindcă Korybut s-a întors, și i-a înfrânt iar pe radicali. În 1426, husiții moderați înfrâng pe catolici la Aussig, iar în 1427, Martin al V-lea proclamă o nouă cruciadă antihusită, dar în 1427 Korybut a fost arestat de husiți pentru presupuse legături ascunse cu Sigismund. Era o facțiune de înclinație radicală. E eliberat în 1428, și conduce un atac husit în Boemia. După 1428, sub conducerea lui Procopie cel Mare husiții atacă toate țările din jur, în special Polonia și Ungaria, în raiduri. În 1431, husiții vin la pregătirile pentru Basel. Ei surprind pe papă spunând că nu vor participa la negocieri dacă nu vor fi prezenți și ortodocșii. Papa protestează, dar Sigismund impune și prezența ortodocșilor. În același an, husiții îl înfrâng pe Frederik de Brandenburg. Trupe husite îi ajută pe polonezi împotriva teutonilor, în 1433, iar în 1434, husiții utraquisti de la Basel îi atacă pe taboriți și îi distrug definitiv. Husiții moderați și deja puțin catolicizanți au emis cele patru proclamații din 1420, care pe lângă problema bizantină a *Împărtășirii* și cu *Sf. Trup* și *Sf. Sânge*, proclamau și o serie de chestiuni împotriva nobilimii mari, regale. Din 1427, husiții au început să atace sistemul de cetăți ale regatului Boem. Ioana D' Arc, probabil la cererea lui Sigismund, le scrie, în 1430, o scrisoare în care îi amenință cu uciderea. În anul 1432, husiții sunt primiți la discuții la Basel. Din această cauză, husiții moderați, utraquistii, se unesc contra taboriților radicali și îi înfrâng la Lipany în 1434. În 1433, s-a votat *Compacta* de la Praga, care accepta cererile husiților moderați acum intrați sub influența Baselului și a Moldovei, unde se retrăsese ră o parte dintre ei, într-o fază bizantinizată, dar în 1444 taboriții sunt condamnați din nou pentru negarea *Sfintei Împărtășanii*. Astfel, ei vor forma Frații Moravi, o sectă care va fi la baza

³⁰ Denis 1878: 323-367.

penticostalilor. În 1462, papa a renunțat la *Compacta*, considerând-o erezie, și i-a cerut lui Matia Corvin, să îl elimine pe Poděbrady, regele Boemiei, dar și ruda sa, care susținea *Compacta*.

Aceste succinte relatări privind problema husită arată cât de importantă era opțiunea religioasă în epocă și ce probleme complexe provoca, cât și referința de importanță maximă pe care o reprezenta ortodoxia și atitudinile lui Sigismund de Luxemburg în acest context.

4. Avansul otoman și reacția ortodoxă

În secolul al XIII-lea, pe fondul slăbirii sultanatului de Rum, emirul Osman a reușit să centralizeze nobilimea islamică din Anatolia, luându-și în 1299 titlul de sultan³¹. În 1265 are loc prima cucerire otomană, în Bizanț, orașul Thebasion (Söğüt în turcă). În 1289 este cucerit Dorylaeum (Eskisehir). Andronic al II-lea Paleologul a pus pe Philanthropenos să lupte cu turcii. Dar nu a avut mare succes. În 1301 otomanii atacau Niceea. Mihail al IX-lea Paleologul a fost înfrânt de turci la Magnesia și Bafeus în 1302. Tot sub conducerea lui Mihail al IX-lea, Roger de Flor, catalan, îi alungă pe turci de la Filadelfia la Cizic. În 1326, otomanii cuceresc Bursa de la bizantini, iar în 1329, armata bizantină este înfrântă la Pelekanos și Niceea e cucerită de turci în 1333 și în 1354, pe fondul războiului civil din Bizanț, Orhan cucerește Galipoli³². Matei Cantacuzino a atacat Constantinopolul cu trupe otomane în 1356, dar a fost înfrânt. Murad continuă expansiunea imperiului și în 1361, Didimotichon e cucerit de turci. Plovdiv e cucerit în 1364 și Adrianopolul în 1369. În 1385, este cucerită de turci Sofia, și în 1386 Niș-ul, iar în 1389, are loc bătălia de la Kossovopolije, bătălie ce va deveni bătălia princeps-*Vidovdan*. Thessalonik-ul a fost cucerit în 1387 de Hayreddin Pasha. Turcii cuceresc Filadelfia în 1390, ultima stăpânire bizantină din Anatolia. În 1394, bizantinii atacă Imperiul otoman, dar în 1395 turcii asediază Constantinopolul. Manuel al II-lea a cerut realizarea unei cruciade, ceea ce a dus însă la înfrângerea de la Nicopole. În urma războiului civil otoman, Musa, rudă cu mai mulți regi creștini, pierde, iar Mehmed triumfă. Fiul său Murad, în 1422, atacă Constantinopolul din nou fără succes. Începând cu 1424, turcii sunt atacați puternic de Gheorghe Branković și apoi de aliații săi Skanderbeg și Iancu de Hunedoara. În 1453 are loc însă căderea Constantinopolului. În 1460 cade Moreea, și în 1461 Thessalonikul. Astfel că în secolul al XV-lea Serbia începe să fie amenințată direct de Imperiul otoman. Acesta e de fapt secolul căderii sale. Este vorba de un fenomen general de cădere a lumii bizantine sub dominația otomană, și islamică în general³³.

³¹ Bartusis 1997: 89-90.

³² Bartusis 1997: 24, 80.

³³ Bojovic 1995: 361.

Pe de altă parte regalitatea sârbă își urma un curs ascendent început încă din vremea lui Ștefan Nemanja. Încoronat la Skopije pe 16 aprilie 1346 ca împărat³⁴, de Paști, urmând o tradiție ce vine de la Justinian, Alexie Comnenul, și care se pare că a fost urmată de Neagoe Basarab și Ștefan cel Mare, Ștefan Dušan a desăvârșit inspirația bizantină a ideii monarhice sârbe, trecând de la regat la țarat. Încoronat în prezența patriarhilor bulgari și sârbi și a protosului și chinotitei athonite, Dušan s-a constituit într-o alternativă la un Imperiu Bizantin dominat de dinastii minore, de origine din Asia Mică, provenind din diverși generali de graniță, deseori oscilanți în privința apărării credinței ortodoxe. Murind în decembrie 1355, la vârsta de 48 de ani, Dušan e succedat de fiul său, Nejak, care va putea cu greutate să centralizeze statul medieval, monopolizat de seniori medievali rude și ei cu nemanizii. Este procesul clasic al centralizării și descentralizării, care poate fi observat de la Carol cel Mare până la urmașii săi. Aceștia vor opune o rezistență avansului otoman pe parcursul unui secol, până la căderea totală a Despotatului. Cea mai bună tentativă în acest sens a fost cea a lui Lazăr, care a dat importanta bătălie de la Kossovopolije, în cursul căreia au pierit amândoi suveranii, sârb și islamic.

După Dušan primul pretendent la tronul Serbiei a fost Simeon Sinisa, fratele lui Dušan, care a încercat să îl înlăture pe Ștefan Uroš Nejak, dar nu a reușit. Vukašin Mrnjavčević va ajunge să dețină controlul asupra statului sârb, ca regent al lui Nejak, și își va forma un principat ce cuprindea mare parte din sudul Imperiului lui Dušan. Împreună cu fratele său Uglješa, el va reprezenta alternativa cea mai credibilă în această zonă. Ascensiunea lui Lazăr, căsătorit cu Milița, fiica lui Vratko Nemanjić, cunoscut în poezia epică sârbă ca Jug Bogdan, tatăl celor zece Jugovici, va duce la hegemonia familiei Lazarević. Căsătorindu-și fiicele cu cei mai puternici seniori medievali din zonă, Ana cu Radu I, Mara cu Vuk Branković, Dragana cu Alexandru Shishman, Elena cu Djuradj Balšić, și Theodora cu Nicolas Garay, Lazăr ajunge să aibă un rol foarte important în această regiune.

Încă în 1371, Marko Kraljević a participat la o campanie împotriva lui Nikola Altomanović. Îi avea aliați pe Vukašin și pe Gheorghe Balšić, dar turcii au intervenit și apoi nobilii s-au reorientat pentru a îi respinge pe turci, dar pe Marița au fost înfrânți³⁵. Lazăr și Tvrtko I au înfrânt pe Altomanović, în 1373, dar unitatea regatului sârb era zdruncinată. În 1374, la adunarea generală a Serbiei, au revendicat titlul regal atât Lazăr cât și Marko Kraljević. În 1377, Tvrtko s-a încoronat și el rege al Serbiei la Mănăstirea Milesevo. Tvrtko afirma explicit ascendența sa nemanidă. În final, în 1377, Lazăr a fost încoronat tot la Milesevo rege al Serbiei și al Bosniei.

³⁴ Bojovic 1995: 361.

³⁵ Nicol 1993: 275.

Tentativa lui Tvrtko I, el având sânge nemanid, de a se proclama rege al sârbilor și al Bosniei, a fost înăbușită deci de Lazăr. Dar după înfrângerea lui Vukašin și a lui Uglješa în 1371, calea pătrunderii otomanilor în Balcani era însă deschisă. Otomanii vor realiza incursiuni până în Hum și Niš, unde atât Vukašin cât și Lazăr le vor cauza totuși înfrângeri. Lazăr l-a învins pe Murad I la Plocnik, iar voievodul lui Tvrtko, Vlatko Vuković, l-a înfrânt de asemenea la Bileca în 1388. Era evident că o revanșă din partea turcilor trebuia să vină. Fiind aliat cu Tvrtko, care l-a trimis tot pe Vlatko Vuković să îi comande armata, și cu Vuk Branković, Lazăr va da în 1389, bătălia de la Kossovopolije care va avea un rol foarte important în constituirea imaginii despre cruciadă în Balcani. Moartea lui Lazăr va duce de asemenea la evoluții noi în Balcani. Olivera va fi cedată ucigașului tatălui ei, pentru a fi închisă în harem, iar Ștefan Lazarević va fi forțat permanent de turci în ideea impunerii unei relații de vasalitate combinată cu concesiuni teritoriale. Această relație de vasalitate implica însă garanția unei apărări în fața prozelitismului catolic, și proteja ortodoxia sârbă în fața primejdiei apostaziei uniatiste. Ștefan Lazarević, s-a consacrat ca suveran prin înfrângerea sultanului Baiazid la Ankara³⁶. Readunând o parte a țărilor sârbești, sub autoritatea sa, el a putut consolida structura stăpânirii sale în fața avansului otoman. A reușit chiar să integreze, în interiorul Despotatului, și alte țări sârbești, de exemplu Zeta, precum și orașul Belgrad³⁷. Creșterea economică și socială a Serbiei în prima jumătate a secolului al XV-lea este considerabilă³⁸. Exploatarea minelor de aur, argint și plumb, ca să nu menționăm decât cele mai importante produse, ajungea la cote niciodată atinse până atunci. Serbia devine astfel una din principalele producătoare de aur și argint, *fosse de oro et arcento*.

5. Înrudirile nobilimii sârbe nemanide

Nobilimea sârbă dinaintea de jumătatea secolului al XV-lea este puțin cunoscută, deoarece cucerirea turcă a dus la distrugerea întregului fond documentar al ei, cu excepția câtorva documente atonite. Serbia era un stat bazat pe nobilimea de vale, cu tendință de expansiune spre Dunăre, unde a intrat în contact cu puternicele zone de nobilime ungară din Macsua și Branicevo, ori cu cele din Slavonia. Vom arăta câteva succesiuni de înrudiri în nobilimea veche a Serbiei, raportate la acte de ctitorie, pentru a se observa continuitatea genealogică de-a lungul istoriei Serbiei nemanide. Acești boieri, cum se va vedea, își au centrul de greutate în Raška, Zeta, Sumadija și Herzegovina, de unde au tendința a se extinde în Macedonia și în zonele de litoral ale Adriaticii. Radic Branković a fost mare domestic a lui Ștefan Dušan și domn al Podunaviei până în 1352. El nu are legătură cu

³⁶ Mantran 1989: 452-522.

³⁷ Radonitch 1919: 32-33.

³⁸ Spremic 1994: 565-595.

familia Branković de despoți, ci și-a avut reședința la Branicevo. Zona a intrat sub controlul lui Drman și Kudelin, iar apoi sub Dušan . Vuk Kosača a fost voievod al lui Ștefan Dušan. A luptat în Epir și Thesalia. Kosača e strămoșul familiei ilustre de duci de Sf. Sava. Fiul său Vlatko Vuković a fost comandantul armatelor lui Tvrtko I. I-a înfrânt pe turci la Bileca în 1388. În 1389 a fost aliat cu Lazăr la Kossovopolije. A ocupat cu Radic Sankovic Dubrovnicul. Radic a fost fiul lui Sanko Miltenović. Dražen Bogopenec e strămoșul său. A condus Zagorije pe timpul lui Milutin. A fost aliat cu Poznan Purcic. Stăpâneau Nevesinije și Popovo Polije. Familia Pavlovic a lui Pavel Radenovici stăpâneau Borac, Praca, Rogatica, Gorazde, Ustikolina, Visegrad, Vrhbosna, Sokolac, Olovo, Trebinje, Konavle și Cavtat. Pavel Radenovici a susținut pe Ladislau de Neapole inițial în războiul civil, dar apoi a trecut de partea lui Sigismund și lui Ostoja, și s-a căsătorit în final cu Elena Balšić. A avut *protovestiar* pe Brailo Tezalovic. Altoman Vojnović s-a căsătorit cu Ratislava, fiica lui Mladen, strămoșul familiei Branković. Mladen stăpânea Trebinje și Dracevica.

Tepcija (îndrumători-educatori ai tinerilor nobili) sârbi au fost Obrad, Kuzma, Misijen, Radoslav, Gradislav, Vladoje, Hardomil. Gradislav Borilovic apare când semnează alături de Arsenie de Prizren, Vratko, Grgur Kuriakovic, Milos, Dejan Manjak, Gradislav Susenica, Nikola Buca și Marin Baranic. În 1330, armata lui Ștefan Dečanski i-a înfrânt pe bulgari la Velbužd și l-a pus pe Ioan Ștefan țar în Bulgaria. Dušan l-a sprijinit pe Ioan Paleologul împotriva lui Ioan Cantacuzino în războiul civil și a trimis pe Gradislav drept comandant al armatei. Dragoslav a construit biserica din Mususiste, și a slujit pe Ștefan Milutin ca *velikii kaznac*. Gradislav Vojsic l-a susținut pe Ștefan Dečanski împotriva lui Ștefan Constantin. Jovan Gradislav stăpânea regiunea din jurul Zegligovo. Nenad Bogdanovici a construit cetatea Niš și Koprijan în timpul Cneazului Lazăr. A fost fiul lui Bogdan, el stăpânea Zvecani. Bogdan Kizirmic a fost *vistiernic* al lui Vukašin. Ștefan, Lazăr și Jovan Music, fii lui Musa, au fost stăpâni la Zvecani. Au ctitorit Pavlica. Dimitrie a fost mare *celnik* a lui Ștefan Dušan și Ștefan Uroš Nejak. Stăpânea Gacko, Drina, Dabar și Rudine. Stanislav Celnik a fost tatăl lui Mihail Repos, care a slujit pe Constantin Dejanovic. Dejanovic era fiul lui Dejan, stăpânul de la Cumanovo sub Ștefan Milutin. Mama sa a fost Teodora, sora lui Dušan . Stăpânea împreună cu Jovan Dragaș, Stip și Strumica. A construit la Hilandar și Sf. Pantelimon. Dejan, tatăl său, strămoșul familiei Dragaș, a fost martor la încoronarea lui Dušan. A respins tentative prozelitiste catolice. Grgur Golubic stăpânea în zona lacului Ohrida din Macedonia, și a consolidat biserica sârbă acolo. A condus și Trebinje și Gracevica. Duras Ilije a participat alături de Palman, german convertit la ortodoxie, la lupte în Macedonia și Albania. Miloš Vojinović, fiul lui Vojin, a restabilit controlul lui Dušan asupra Dubrovnicului. Vojislav Vojinović a ctitorit Mănăstirea Debar. Jovan Dragaș a făcut donație în Stip, Hilandarului. Ștefan Cernojevic a condus Zeta între 1496 și 1499. L-a succedat pe Djuradj Cernojevic, domn între 1490 și 1495. Strămoșul lor e

Gojcin Cernojevic, nobil al lui Lazarević care stăpânea Pastovici. Djuradj și Aleksa Cernojevic au construit Mănăstirea Kom și au condus Budva, în Despotatul Sârb. Puterea Cernojevicilor vine de la Ivan Cernojevic, care era fiul lui Ștefan Cernojevic, nobil al lui Branković, și Mara Kastrioti. A fost un dușman al lui Ștefan Vukčić Kosača, ducele de Sf. Sava, dar a pierdut în fața turcilor. Ștefan Cernoiević a cedat 55 de localități Veneției, în schimbul unei alianțe antiotomane. Radic Cernojević s-a răsculat împotriva Balsicilor în vremea lui Ștefan Lazarević. Oliver Golemović a fost comandant al lui Gheorghe Branković, pârcălab de Prizren, iar fratele său Gheorghe a fost trimis la Murad al II-lea. Ivanis, *magnat* al lui Dušan, era rudă cu Milița soția lui Lazăr. Vukoslav a stăpânit Morava și Timocul de sud. Fii lor Crep și Drzman au fost vasali ai lui Lazăr. Crez a construit Mănăstirea Sisojevac, și a donat și la Marea Lavră. Paskac a construit biserica Sfântul Nicolae din Psaca. Vlatko Paskačić a stăpânit Slaviste și pe Uglješa Vlatković, care a fost nobil mare al lui Ștefan Uroš Nejak. Novak Grebostrek a fost mare voievod sub Ștefan Milutin, Hrelja și Nikola Stanjević sub Ștefan Dečanski. Novak Grebostrek a participat la Galipoli ca să îi ajute pe Bizantini. Hrelja Ohmucevic a fost *protosevastos* al lui Dušan, și a construit Mănăstirea Rila. Nikola Stanjević a servit pe Ștefan Dušan și a donat biserica de la Radoviste, Hilandarului. Aceste înrudiri, continuate cu ramificații în perioadele care vor urma, arată complexitatea și importanța conexiunilor genealogice în construirea sferelor de influență și transmiterea atributelor puterii.

Concluzii

Eforturile papalității de a păstra spațiul Ungariei în controlul bisericii latine și folosirea aristocrației de origine nomadică maghiară în acest scop, pusă sub coordonarea unui mare monarh de puternică familie regală europeană, Ludovic de Anjou, ne arată importanța Ungariei în contextul politicii anti-bizantine a creștinismului apusean, aici constituindu-se una din cele două puncte de acțiune catolică în raport cu Bizanțul alături de calea cruciadei a IV-a și mai târziu de calea polono-lituaniană. Nobilimea ortodoxă de origine ilirică din aceste părți a avut o politică de mare rezistență, care îmbină virtuțile militare și statutul social care le-a permis să își conserve prerogativele de mari nobili în spațiul ungar, dar care nu a putut menține urmașii rămași în Ungaria după cele două descălecate, în Moldova și Muntenia, de a se coborî social la nivelul unei țărănime purtătoare de titluri nobiliare, precum în cazul Maramureșului. Deci care îmbină statutul social cu o poziție intransigentă în contextul apărării independenței religioase ortodoxe. În momentul declanșării unui conflict explicit între regatul angevin și imperiul sârb al lui Dušan, nobilimea din Transilvania își asumă o poziție ofensivă față de catolicismul ungar, poziție realizată probabil cu sprijin financiar și militar de la Ștefan Dušan, ceea ce a dus la fondarea unor noi state ortodoxe.

Europa secolului al XIV-lea a fost, cum se vede și din cele de mai sus, o lume practic în disoluție. Vechile valori cavalești, care s-au format în penumbra marilor migrații s-au șters, pentru a le face loc altora care anticipau *Renașterea*. Europa ortodoxă din această perioadă este sfâșiată de atacul otoman pe de o parte și de prestigiul aparent în creștere al catolicismului pe de altă parte. Avem de a face cu o lume ce nu mai crede în propria sa identitate, o lume care este sedusă de un Occident cu tendințe, incipiente dar puternice, de emancipare și tot mai laice.³⁹ În acest timp lumea ortodoxă - care oscilează între continuitate identitară manifestată prin isihasm⁴⁰ și tentația catolicizării manifestată prin varlaamism⁴¹ - intră în contact cu puternica feudalitate catolică, care se află în apogeul său istoric. Avem de a face cu conturarea unui nou model european⁴², bazat pe modernitate și comerț⁴³, un model prin urmare apetisant pentru un Bizanț căzut în desuetudine⁴⁴, a cărui capitală este depopulată⁴⁵ și a cărui elită este destructurată⁴⁶.

Importanța forței politice a lui Sigismund de Luxemburg se datorează apropierei sale de ortodoxie. Pe fondul decăderii Imperiului Bizantin, devenea nerelevant titlul de împărat rival sistemului carolingian pe care Paleologii îl purtau. Prin urmare, Sigismund de Luxemburg s-a simțit tentat de preluarea zestrei imperiale romane complete, cu tot cu biserica constantinopolitană, nemaivând nevoie de schisma papală și de constructul papal rival anti-bizantin al infailibilității papale și primatului papal. Astfel, Sigismund s-a apropiat de ortodoxie în partea sa continentală, în Serbia, Ungrovlahia și chiar părțile fostei Rusii Kievene, pe care a încercat să le anexeze de la „Commonwealth-ul polono-lituanian”.

Cu toate acestea, lumea ortodoxă nu e o lume care și-a pierdut fluiditatea funcționării interioare. Nobilimea ortodoxă formează o structură unitară, care funcționează ca un corp social și politic mult mai unit decât cel din Apus, un spațiu în care pe fondul destructurării organizării catolicismului, se ajunge la războaie și acțiuni care nu mai țin de o normalitate a funcționării unei elite. Nobilii ortodocși rămân o elită, și reușesc să susțină o structură puternică a bisericii, mult mai bine organizată ca cea din Occident.

Bătălia de la Kossovopolije va scoate zona din estul Europei din singurul unghi prin care ea a fost văzută până atunci, și anume cel de propagare antiortodoxă a catolicismului condus de papă, și va duce la

³⁹ Chihaiia 2010 X: 51.

⁴⁰ Chihaiia 2010 X: 51

⁴¹ Chihaiia 2010 X: 73

⁴² Chihaiia 2010 VII: 71.

⁴³ Chihaiia 2010 VII: 71.

⁴⁴ Chihaiia 2010 VII: 71.

⁴⁵ Runciman 2012: 231.

⁴⁶ Runciman 2012: 99-105.

schimbarea atitudinii nobilimii mari europene față de ortodoxie, prin moartea Țarului Lazăr, primul rege cruciat mort în bătălie împotriva necredincioșilor. Și pe această bază se fondează Ordinul Dragonului, în care Ștefan Lazarević va vorbi despre bătălia de la Kossovopolije și moartea tatălui său care trebuie răzbunată, în care se va cristaliza ideea cavaleriească a alegerii *Împărăției Cerești*, a *Vidovdanului*, ce o găsim în heraldică și cuvinte, ori în fresca de la Curtea de Argeș, ce îl face pe Lazăr strămoș al Basarabilor, pe care îi încadrează în succesiunea *monarhiei sfinte sârbe*.

Interesul manifestat pentru ortodoxie în Europa Occidentală naște un curent filo-ortodox care va duce la *reformă* în Germania, la care concursul husiților va fi important, care a experimentat înainte de aceste curente religioase sinoadele bizantinizate realizate de Sigismund la Konstanz și Basel sub certa influență a lui Ștefan Lazarević și a importanței sale experiențe cruciate în cadrul Ordinului Dragonului. Putem spune că aceste două sinoade sunt încercarea Ordinului Dragonului de a reanexa un Occident acefal având o schimă cu trei papi și lipsa de încredere a bisericii ortodoxe și marii tradiții imperiale romano-bizantine despotatele ce încă avea prestigiul religiei marii puteri bizantine de odinioară, perpetuate mai ales de sârbi.

BIBLIOGRAFIE

Bartusis, M. C. (1997). *The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204–1453*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Bertényi, I. (1989). *Nagy Lajos király*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Bojovic, B. (1995). *L'Ideologie Monarchique dans les Hagio-Biographies Dynastiques du Moyen Age Serbe*. Rome: Pontificio Istituto Orientale.

Bonfinius, A. (1568). *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*. Basel: L. Sambucus.

Čapka, F. (2010). *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha: Libri.

Cerovic, L. (2005). *Sârbii din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre*. Timișoara: Uniunea Sârbilor din România.

Chihaiia, P. (2010 X). *Immortalité et décomposition dans l'art de Moyen-Âge*, Opera Omnia, Vol.X. Constanța: Ex Ponto.

Chihaiia, P. (2010 VII). *Învățăături și Mituri în Țara Românească*, Opera Omnia, Vol.VII. Constanța: Ex Ponto.

Cirkovic, S. (1992). *La Serbie au Moyen Age*. Paris: Zodiaque.

Denis, E. (1878). *Huss et la guerre des Hussites*. Paris: Ernest Leroux.

Djuric, I. (1996). *Le crepuscule de Byzance*. Paris: Maisonneuve et Laroche.

Guran, P. (2001). „Patriarce hésychaste et empereur latinophrone. L'accord de 1380 sur les droits impériaux en matière ecclésiastique : Byzance et son héritage”, în *Revue Etudes Sud-Est Europ.*, XXXIX, 1-4, Bucarest, 2001.

Ivković, Z. Z. (2013). *Stefanu Nemanju povodom 900 godina od rođenja (1113-2013)*. Beograd: Grafoprint.

Jirecek, K. (1911). *Geschichte der Serben(Bd. 1.)*. Gotha: F.A. Perthes.

Krummel, L. (1871). *Utraquisten und Taboriten*. Gotha: F.A. Perthes.

Manastir Gračanica (2011). Beograd-Cetinje.

Mantran, R. (1989). *Histoire de l'Empire Ottoman*. Paris: Fayard.

McDaniel, G. L. (1982-1983). "On Hungarian-Serbian Relations in the 13th Century: John Angelos and Queen Jelena" în *Ungarn-Jarbuch*, B.12, 1982-1983.

Minea, I. (1919). *Principatele române și politica orientală a Împăratului Sigismund. Note istorice*. București: Convorbiri literare.

Mureșan, D. I. (2004). „De l'intronisation du métropolitte Théoctist Ier au sacre d'Étienne le Grand”, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*: simpozion: Putna, 2004. Suceava: Mușatinii.

Nicol, D. M. (1993). *Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Second Edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Oltean, V. (2006). „Cuviosul Nicodim de la Tismana într-un manuscris din veacul al XVI-lea descoperit în Șcheii Brașovului” în *Revista Teologică*, 88, nr.4, 2006.

Pál, E. (2011). *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*. Cluj-Napoca: Mega.

Papacostea, Ș. (1991). „Byzance et la croisade au Bas-Danube à la fin du XIVe siècle” în *Revue roumaine d'histoire*, vol. 30, 1991.

Petrov, A. L. (1998). *Medieval Carpathian Rus': Oldest Documentation About the Carpatho-Rusyn Church and Eparchy*. New York: Columbia University Press.

Pop, I. A. (2011). *Din mâinile valahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*. București: Litera Internațional.

Radonitch, Y. (1919). *Histoire des serbes de Hongrie*. Paris: Bloud et Gay.

Runciman, S. (2012). *Teocrația Bizantină*. București: Nemira.

Spremic, M. (1994). *Despot Djurađ Branković i njegovo doba*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Stanojevic, S. (1896). „Die Biographie Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen”, în *Archiv für slavische filologie*, 18, 1896.

Toth, E. & Szelenyi, K. (2000), *A Magyar szentkorona*. Budapest: Kossuth Kiado.

Tubić, D.(2006). „The Branković family from Srem in historiography” in *Spomenica Istorijskog arhiva Srem*, no. 5, 2006.

Zabolotnaia, L. (2010). „Câteva precizări despre dinastia Branković” in *Tyragetia*, s.n., vol. IV[XIX], nr. 2, 2010.

Site genealogie: <http://genealogy.euweb.cz/arpad/arpad1.html>